

Hans Thomissøns tilføjelser i salmebogens 2. udgave

Af Anders Malling

Da J. N. Skaar i »Norsk Salmehistorie«[1] skrev om salmen »Mit Haab og Trøst og al Tillid«, stolede han på Brandt og Helweg[2], som regnede den for en oversættelse af Hans Thomissøn. Senere tilføjede han i en fodnote: »Siden jeg skrev dette har jeg i *Thomissøns* Register fundet, at Salmen *ikke* er oversat af ham«. Dertil bemærker Nutzhorn[3]: »Dette beror imidlertid paa en Fejltagelse af Skaar; thi i Registret til *alle* Udgaver af H. Thomissøns Salmebog med Undtagelse af de to fra 1586 og 1592 findes der ved denne Salme en Stjerne, hvormed H. Thomissøn betegner, at det er ham selv, der har besørget Oversættelsen. Men i de her nævnte to Udgaver af 1586 og 1592 er alle disse Stjerner udeladte, og altså må det uheldigvis være en af disse to Udgaver, som Skaar denne Gang har benyttet«. Nutzhorns bemærkning er forkert, idet stjernen ikke findes i originaludgaven. Den er desuden ulogisk. Hvis Skaar havde benyttet de to udgaver uden stjerner, havde han jo intet kunnet fastslå.

Men de to salmehistorikeres drøftelse, og allerede Skaars rettelse til Brandt og Helweg, afspejler en usikkerhed, som mange andre forskere har følt. Den ene påstår f.eks. at Thomissøn siger, at Spandemager har skrevet tre bestemte salmer, mens en anden finder, at Thomissøn ikke siger noget derom. Thomissøn angiver Strobios som forfatter til visse salmer, men det gør han ikke. Ja, det går så vidt, at Thomissøn har optaget en bestemt salme, men man finder den ikke i hans salmebog.

Denne usikkerhed kan ophæves ved en sammenligning mellem de to ældste udgaver af salmebogen. De er sammen med alle de senere udgaver beskrevet i Erik Dals bibliografi i Samfundet Dansk

[1] I, s. 313.

[2] Den danske Psalmedigtning I, nr. 139.

[3] Den danske Menigheds Salmesang II, 226 fodnoten.

Kirkesangs nye faksimileudgave, København 1968, s. 31 ff.[4]. Denne såvel som den tidligere faksimileudgave[5] gengiver eksemplaret fra Herlufsholm, som er originaludgaven fra 1569, udgave A[6]. Den næste, udgave B[7], er hos Lauritz Nielsen dateret til årene 1570–73. Det er disse to udgaver, som her skal sammenlignes. Der ses bort fra selve teksternes eventuelle små trykfejl, da det viser sig ret hurtigt, at det er salmernes overskrifter, der har den store interesse.

Et udgangspunkt er Hans Thomissøns erklæring i slutningen af forordet: »Oc paa det at ieg icke skulle siunis at tillegge mig flere Psalmer/ end ieg dictet eller vdset haffuer: Da haffuer ieg i det siste Register ladit sette dette tegn $\oplus$ hoss de Psalmer som ieg dictet haffuer: Oc dette tegn $\star$ hoss dem som ieg aff Tydsken eller noget andet vdset haffuer«.

Et solkors og en stjerne betegner altså hans egne salmer, henholdsvis originaler eller oversættelser. Da han har tilføjet forfatternavne ved mange salmer, som han kendte forfatteren til, vil han undgå, at man tiltror ham alle de unavngivne, eller endog at han »tilegner« sig dem, og hans beskedenhed har ikke tilladt ham at sætte sit navn direkte ved salmerne.

I udgave B er der især i overskrifterne, men også i det alfabetiske register, en del tilføjelser, og det er naturligt at antage, at de er foretaget af Hans Thomissøn selv, når udgaven kan dateres 1570–73; han døde 22. sept. 1573. Men denne formodning stiger til vished, når man i forordet til B, der ellers er et nøje optryk af forordet til A, finder en enkelt lille tilføjelse. Der hvor han omtaler sin fader, der endnu prædiker »Iesu Christi rene Euangelium vdi Hygom ved Ribe«, indskyder han, idet hjemfølelsen løber af med ham, ordene »min fødeby«: vdi *min fødeby* Hygom. Det kan ingen anden have indføjet. Endvidere retter han i B antallet af bogens salmer fra 268 til 269.

Da det naturligvis vil have interesse at undersøge, om Hans Thomissøns ændringer og tilføjelser går videre til de følgende ud-

[4] Udgivet af Samfundet Dansk Kirkesang. I kommission hos Dan Fog Musikforlag. København 1968.

[5] Udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab paa Levin og Munkgaards Forlag 1933.

[6] Benævnt således hos Dal og her. I Lauritz Nielsens »Dansk Bibliografi 1482–1560«, er udgaven betegnet som nr. 1426.

[7] Lauritz Nielsen nr. 1427.

gaver af salmebogen, inddrages også udgave C[8] i undersøgelsen, og ved hvert sted, hvor B afviger fra A, noteres det, om C følger B, som den burde, eller tankeløst følger A. De tre udgaver kan forveksles, fordi de alle har samme titelblad, og forordet er dateret 1569.

Det er et godt princip for en ny udgave af en bog, at man side for side følger den tidligere udgave, så registre og henvisninger til sidetal bliver uforandrede. Det tilstræbes også i udgave B. Men princippet fraviges fra fol. 9r. På de følgende blade sammentrænges teksten, nogle vignetter udelades, og fol. 46r udelades endog de to sidste linjer, som er en gentagelse, der kan undværes. Fra 46v følges udgave A og B igen side for side. Ved pladsbesparelse 9–46 har man indvundet plads til en ny salme »Adams store wlydighed« med overskriften

*En ny Vise/ vdi huilcken faaregiff-
uis huor faare Verdsens Frelser skulde væ-
re Gud oc Mand/ oc kand siungis met
de Noder/ som den Psalme/ Fra
Mennisken haffuer ieg vent
min hu/ etc. siun-
gis met.
D. Nicolaus Hemmingius
1570.*

I Anna Gyldenstjernes håndskrift fra 1611[9] har denne overskrift fået en tilføjelse: »skreffuet Erlig, gudfryctig oc Velbørdig Jomfru Berette Rossensparre til Under Vissning«. Dette bidrag til en ung adelsfrøkens undervisning har Hans Thomissøn med rette fundet så betydeligt, og forfatteren var så anset, at der måtte skaffes plads til salmen i den nye udgave af salmebogen, ikke som et tillæg, men på den plads, hvor den sagligt hørte hjemme, »Om Christi Person oc Embede«, hvor den indskydes som nr. VI (pladsen svarer til A 35r), og de følgende nummertal ændres i overensstemmelse dermed.

Fol. 16r. Numret XIII er i B ved en trykfejl blevet *XIII*.
C følger B, skønt fejlen let kunne være rettet.

[8] Lauritz Nielsen nr. 1428, dateret til 1574–78, altsaa efter Hans Thomissøns død.

[9] Karen Brahes bibliotek i Landsarkivet for Fyn. I Anne Riisings katalog over »Håndskriftsamlingen«, Køb. 1956, s. 34, er håndskriftet betegnet som A V, 2. Se nærmere Anders Malling: »Dansk salmehistorie« II, 252 ff.

- Fol. 35r. Under overskriften »Aff hu oc sind oc all vor act« er tilføjet forfatternavn: *D. Iacobus Matthias Strobius* [10]. C som B.
- 48r. Jensen ændret til *Jenssøn*. C som B.
- 55v. Under overskriften »I Synd oc sorg mig fødde min vsle Moder etc« er tilføjet: *D. Iacobus Matthias Strobius*. C som B.
- 81v. Under overskriften »D. Nicolaus Hemmingius« er tilføjet:

*Til Erlig Velbyrdig oc Gudfryctig
Frue Birrithe Gøye til
Herluffsholm.*

C som B.

- 98v. Under overskriften »Iesu Christi Himmelfarts fruct nytte oc gaffn« er tilføjet årstallet: *M. D. LXXIX*. C som A.
- 108v. Under overskriften »O Herre Gud Fader met din krafft« er tilføjet: *D. Iacobus Matthias Strobius* [11]. C som A.
- 116r. Under overskriften »Hør til i gode Christne/ huad etc.« er tilføjet: *D. Iacobus Matthias Strobius*. C som A.
- 148v. Perss er ændret til *Pedersøn*. C mangler fol. 148.
- 155v. Perss er ændret til *Pedersøn*. C som A.
- 158v. Under overskriften »O du forgifftige Verden« er tilføjet: *D. Iacobus Matthias Strobius*. C som A.
- 159v. Under overskriften »I Verden er stor Modgang/ stor falsk oc suig« er tilføjet: *D. Iacobus Matthias Strobius*. C som A.
- 161r. Under overskriften »Ieg maatte vel om ieg kunde begribe« er tilføjet: *D. Iacobus Matthias Strobius*. C som A.
- 180v. Under overskriften »Beklage aff all min sinde etc.« er tilføjet: *D. S.* [12] C som A.
- 195v. Under overskriften »Den samme CXXVIII. Psalme/anderledis« er tilføjet: *Her Hans Spandmager*. C som A.
- 206r. Under overskriften og årstallet *M. D. xxxvij* er tilføjet: *Her Hans Spandmager*. C som A.

[10] Strobius (Strøby) var sognepræst i Skanør og Falsterbo, havde 1570 et vikariat ved domkirken i Lund, døde 1576. Salmen »Af hu oc sind« findes i Malmø-salmebogen 1533, 98v, måske allerede i Den jyske Aftensang 1529, endvidere i Tv 85r.

[11] Salmen findes allerede i Malmøsbog. 1533, 26r. Da man antager, at J. M. Strobius er broder til Povl Madsen Strobius, der er født 1527, tvivler H. F. Rørdam på, at denne salme kan være digtet af J. M. Strobius, men tvivlen deles ikke af Severinsen. Kirk. Saml. 3, IV, 459 og 5, II, 252.

[12] Hvem bogstaverne hentyder til, vides ikke.

- 210r. Under overskrifterne er forfatterinitialerne M. B. ændret til: *Her Magnus Bancke*. C som A.
- 217v. Ved indskud er overskriften udvidet med en nærmere datering, som det her understregede viser: *Karl den Femte vaar krunet Anno 1530. den 24. Februarij vdi Bononia [etc.]* C som B.
- 229v. Trykfejlen »Heu« for »Hen« i salmens begyndelse går igen i B og C (også i registret) og mange senere tryk, også i andre salmebøger. Man har måske opfattet »heu« som et veråb ligesom Ak!?
- 239v. Overskriften er udvidet med det understregede: *En Christelig klage vise/ om de Christnes forfølgelse/ dictet Aar 1547 aff den Aarsag som da i Tydskland for haanden vaar. Siungis lige som etc.* [13] C som A.
- 260v. I forfatternavnet er Knudss ændret til *Knudson*. C som A.
- 267v. I overskriften er CXXI rettet til CXX. C som B.
- 279v. Forfatterangivelsen »D. Morten Luther« er ændret til initialerne *D. W. L.* [14] C som A.
- 283v. Karlson er ændret til *Karlson*. Aarstallet til M. D. lriij (fra 1558 til 1563). C som A.
- 294v. Asmundss er ændret til *Asmundson*. C som B.
- 301r. Under overskriften er tilføjet: *Fordansket aff Her Hans Spandmager*. C som A.
- 310v. Initialerne under overskriften, »M. B.«, er ændret til: *Her Magnus Banck*. C som A.
- 342v. I navnet under overskriften er navnet »Sørenssøn« ændret til *Søffrenssøn*. C som B.

Registrene i slutningen af salmesamlingen er ikke nærmere undersøgt. Dog er i register I »Om den Danske Euangeliske Messe« bemærket en tilføjelse efter prædiken og før præsten går for alteret: »*Men i de tre Aarlige høytider siungis effter predicken de samme loffsange som for Predicken aff predickestolen begyndis/ effter som nu sagd er. Dog om Jull indtil Kyndelmisse siungis stundom effter predicken det første verss aff Loffuit være du Iesu Christ*».

[13] Hans Thomissøn og hans tyske forlæg hentyder til den schmalkaldiske krig. Forfatteren Leonhart Schiemer blev halshugget 1528. Men hans salme kan være optrykt og ændret 1547. Se Widding: »Dansk Messe, Tide- og Psalmesang 1528-1573«, 1933, II, s. 118 f.

[14] Salmen er skrevet af Luthers ordensbroder dr. Wenzeslaus Linck, præst i Altenburg og Nürnberg. Men hans signatur D. W. L. blev tidligt ændret til Luthers D. M. L. Hans Thomissøn har først mødt den således, men nu opdaget fejltagelsen.

Foruden optagelse af en ny vægtig salme af en førende teolog omfatter ændringerne i udgave B forfatternavn ved 7 salmer af Strobios, hvoraf de fem først så lyset hos Hans Thomissøn, endvidere navn ved tre salmer af Spandemager og to af Banke, hvis navn Thomissøn endnu ikke er helt sikker på. Måske har salmebogens udgivelse 1569 netop fremkaldt disse nye oplysninger, som tyder på en kontakt med Skåne. Der er også tilføjelser af anden art, men kun en enkelt direkte rettelse: Luthers navn er ændret til D. W. L. Hans Thomissøn har allerede i første udgave gjort sit arbejde omhyggeligt.

Lidt pudsig virker de mange tilfælde, hvor han ændrer navnenes stavemåde og altid efter det samme princip. Han har fortrudt, at han ved disse navne – for at bruge hans eget vestslesvigske mål – har været for »davle« (dagligdags, uhøjtidelig) og ændrer stavemåden i retning af det officielle.

Tilbage står undersøgelsen af det alfabetiske register. Naturligvis er den nye salme optaget, men også nabosalmernes henvisninger er ændret, hvis de er kommet til at begynde på et nyt blad. Det vigtigste er imidlertid at se på mærkerne ved Thomissøns egne salmer. Man kunne vel tro, at dette var overflødigt, fordi han allerede 1569 må have vidst, hvilke salmer han havde oversat eller digtet. Der er i udgave A 37 stjerner og 8 solkors, men i udgave B er der 39 og 9. Et solkors, som ikke findes i A, men er tilføjet i B, betyder, at han har digtet salmen »Til Gud vil ieg sette all mit haab« (276v). Den er et akrostikon over Christian IIIs symbol »Til Gud min trøst allene«. Det kan ikke fastslås, om der findes et solkors ved denne salme i C, da bladet mangler. En stjerne, som ikke findes i A, men er tilføjet i B og C, betyder, at Hans Thomissøn har oversat »O Gud min Fader kier oc rig« (277v). Den er et akrostikon over Christian IIIs andet symbol »O Gud skaf din villie«. Til dette andet kongesymbol har Hans Thomissøn dog allerede taget noget hensyn i teksten til den førnævnte originale salme. Endelig betegner en stjerne, som er tilføjet i B, at han har oversat »Mit haab oc trøst oc all tillid« (278v) med akrostikon over Frederik IIs symbol »Mit haab til Gvd allene«.

De tre salmer står lige efter hinanden i bogen. Kunde man tænke sig, at stjerner og solkors af den grund er faldet ud i første udgave? Næppe ved et uheld fra sætterens side! I det alfabetiske register, som det drejer sig om, står de jo langt fra hinanden, endog på tre forskellige sider. Og selvfølgelig kan Hans Thomissøn ikke i 1569

have glemt, at han har digtet og oversat just disse salmer, som han har anbragt sammen. Da det drejer sig om tre kongesymboler, kan man tænke sig en forklaring: Hans Thomissøn har måske følt, at han ikke kunne lægge sit navn til uden Majestættens tilladelse. Men da salmebogen udkom, var kongen i Sverige; han autoriserede bogen fra feltlejren udenfor Varberg[15]. Inden udgave B udkom, kan han have fået tilladelse til at tage æren for de tre salmer.

Når man fra udgave A og B kommer til C, som Lauritz Nielsen daterer efter Hans Thomissøns død, ser man, at C begynder at følge B, i hvert fald til fol. 81. Man har fra begyndelsen været opmærksom på den indskudte salme og den deraf følgende forskydning af de nærliggende salmer på tekstsiderne. Men fra fol. 98 følger C udgave A på mere end 200 sider, og fra 217v bruger sætteren snart B, snart A på en ganske tilfældig måde. Det får den konsekvens med hensyn til de følgende udgaver, at man også står usikker over for dem, især med hensyn til forfatterangivelser. Udgave B har den sidste velovervejede tekst, som stammer fra Hans Thomissøn selv.

Da vi nu havde en faksimileudgave af A fra 1933, som selv om den er udsolgt dog er ret tilgængelig, kunne det have været særligt oplysende at lægge udgave B til grund for faksimileudgaven af 1968. I mangel heraf fremkommer disse linjer som en håndsrækning til studiet af Hans Thomissøns salmebog.

[15] Kancelliets brevbøger, 5. nov. 1569. Kirkehist. Saml. I, 140 ff. H. F. Rørdam: Danske Kirkelove II, 135 ff.